

ELŐSZÓ

Az erőszak volt a témája az 1997. november 7-i tudományos ülésnek.

Vavró István egy 1991-1996. közti időszakra vonatkozó és a leggyakoribb, illetve a legsúlyosabb erőszakos bűncselekmények miatt jogerősen elítélt fiatalkorú és felnőtt férfi elkövetők adatait feldolgozó vizsgálat eredményeit ismertette a hallgatósággal.

Noha az összбүнözés 80 %-a körüli arányát a vagyon elleni бűncselekmények alkotják, a média nem ezeket az arányokat sugallja, lévén, hogy kedvenc témája az erőszak. A vizsgálat egyik célja éppen ezért a valós adatok megismerése volt. Az előadásból megtudhattuk, miként alakult az erőszakos бűнözés a vizsgálat idején, mi jellemezte az elítéltek életkorát, családi állapotát, iskolai végzettségét és előéletét. Arra a kérdésre is választ kaptunk, hogy az esetek hány százalékában volt összefüggés a бűncselekmény elkövetése és az alkoholfogyasztás között. Az előadás további része a számadatok elemzésén alapult, s többek között a következő megállapításokat tartalmazta: az erőszakos бűncselekmények körén belül vannak tipikusan korspecifikus cselekmények (mint amilyen például a rablás), bizonyos szubkultúrákban a család inkább a бűнözés irányába tereli az egyént. Az erőszakos бűнözés jövőbeni várható alakulásáról szólva Vavró István felhívta a figyelmet a változó családmódellre és az oktatási rendszerben egyre erőteljesebben jelentkező esélyegyenlőtlenségre, amelyek kihathatnak az egyén jogkövető vagy a társadalmi normákat elutasító magatartására is.

Domokos Andrea Vavró István előadásához kapcsolódó korreferátumában azokat a főbb elméleteket tekintette át, amelyek az erőszakos viselkedés okát kutatják, illetve próbálják magyarázni.

A biológiai, pszichológiai és szociológiai megközelítésű elméletek számbavétele után az erőszakos бűncselekmények újszerű elkövetési módjával foglalkozott. Megállapítása szerint a mind brutálisabbá váló elkövetési módszerek összefüggésben lehetnek a világban jelenlevő értékrendválsággal. A nyugati kultúra válságban van, a fogyasztói társadalom öncélúvá vált, a hagyományos kisközösségek érzelmi kötése hiányzik. A fiatalok egy része a média által felkínált modellt követi, amely sokszor megallja, hogy az erőszak a szabadidő eltöltésének egy újabb módja lehet.

A szerkesztő

Dr. Vavró István (főosztályvezető, Igazságügyi Minisztérium):

AZ ERŐSZAKOS BŰNÖZÉS EGYES KÉRDÉSEIRŐL

A bűncselekmények számának elmúlt másfél évtizedben bekövetkezett nagymértékű mennyiségi növekedése a közvélemény e jelenséggel kapcsolatos érzékenységét fokozta. Az a körülmény pedig, hogy a növekedés az időszak utolsó harmadában különösen erőteljes volt, ugyanakkor a felderítési arány mérséklődése következtében az eljárás alá vont személyek száma a cselekményekénél kisebb mértékben emelkedett, hátrányosan érintette a jogalkalmazó szervek iránt megnyilvánuló társadalmi bizalmat. A társadalmi értékítélet mérése, változásának érzékelése, a társadalmi attitűd megbízható jelzése rendkívül bonyolult feladat. Helyesebbnek látszik ezért a jelenség és az értékítélet viszonyának elemzése helyett a jelenség elemzésére korlátozódni, ezzel is elősegítve a megalapozott értékítéletek kialakítását.

A bűnözés mennyiségi növekedése - mint ez közismert - együtt járt szerkezetének jelentős átalakulásával. Ennek meghatározó vonása: a vagyon elleni bűncselekmények 1980 előtti időszakban mért 60 % körüli aránya 80 % körüli arányra emelkedett és e szinten minden valószínűség szerint stabilizálódik is. Mindezekből azonban az is következik, hogy a bűnözés mennyiségi növekedése alapvetően a vagyon elleni bűncselekmények számának emelkedésére vezethető vissza. A felderítési arány cselekményektől függő különbözősége következtében az elkövetők száma nem emelkedhetett hasonló mértékben, hiszen közismert, hogy elsősorban a vagyon elleni bűncselekmények döntő többségét kitevő lopásnál kedvezőtlen e mutató alakulása. Ismert az is, hogy a vagyon elleni bűncselekmények körében a halmazati bűnelkövetés relatív gyakorisága magasabb a más cselekményeknél mért arányoknál,

ezért ez a másik ok, amivel magyarázható az elkövetők számának cselekményekétől elmaradó mértékű növekedése.

A közvéleményt azonban a bűnözés mennyiségi növekedésénél talán nagyobb mértékben nyugtalanítja az erőszakos bűnözés - vélt vagy tényleges - gyakoribbá válása. Fel kell hívnunk ugyanis a figyelmet arra a körülményre, hogy a tömegtájékoztatásban az erőszakos bűnözés felülreprezentált, ezért fennáll annak veszélye, hogy a társadalom a tényleges mennyiségi növekedéstől és a valóságos arányoktól eltérő képzeteket alakít ki. A cselekménykategória vitán felüli társadalomra veszélyessége éppen ezért különösen indokoltá teszi elkövetőinek vizsgálatát.

Az erőszakos bűnözés alapvetően kriminológiai fogalom és a megjelölés a cselekmény megvalósítási módjára utal. Ez a kategória alapvetően azért különbözik a Büntető Törvénykönyvben használt kategorizálás rendjétől, mert az ún. erőszakos bűncselekmények tényállásai a Büntető Törvénykönyv különböző fejezeteiben találhatók. A hivatalos statisztikai szolgálat rendszerei közül az erőszakos bűncselekmények körét "erőszakos és garázda jellegű" cselekmények megjelöléssel az egységes rendőrségi és ügyészségi statisztikai rendszer is ismeri és alkalmazza. Az ide sorolt bűncselekmények azonban a gyakorlatban nem minden évben fordulnak elő olyan számban, hogy statisztikailag releváns következtetések levonására megfelelő alapul szolgáljanak. Vizsgálódásunkat ezért a leggyakrabban előforduló, illetőleg a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetése miatt jogerősen elítéltekre korlátoztuk. Ezek a cselekmények:

- szándékos emberölés,
- emberölés kísérlete,
- erős felindulásban elkövetett emberölés,
- halált okozó testi sértés,
- életveszélyt okozó testi sértés,
- szándékos súlyos testi sértés,
- erőszakos közöszlés,
- szemérem elleni erőszak,
- természet elleni erőszakos fajtalanság.

- hivatalos személy elleni erőszak,
- garázdaság,
- rablás.

Az elemzés a jogerősen elítéltek adatain alapul. Ennek az oka, hogy el akartuk kerülni a minősítésben a büntető eljárás során bekövetkező esetleges megváltozásokból adódó problémákat. Természetes ezért, hogy a vizsgált évek adatai az esetek egy részében nem az azokban az években elkövetett esetekre vonatkoztak. Tekintettel arra, hogy bizonyos cselekmények miatt évente viszonylag kevés elkövetőt ítélnak el, az elítéltek adatait az 1991-1996 közötti időszakban összevontan értékeltük. Ez ugyan kizárja a gyakorisági mutatók szokásos módon történő számításának lehetőségét, de egyúttal kizárja a viszonylag csekély esetszámból szükségszerűen adódó eseti tényezők torzító hatását is.

A megfigyelést kizárólag a férfi (fiú) elítéltekre vonatkozóan végeztük, mert el akartuk kerülni a demográfiai - társadalmi jellemzők bizonyos körében szükségszerűen megmutatkozó, a nemi hovatartozástól függő, a női bűnözés eltérő szerkezetéből adódó torzító hatásokat is.

Az elítéltek száma

A vizsgált időszakban közbíró eljárásban összesen 458.473 személyt ítélték el jogerősen. Közülük 43.729 (9,5 %) fiatalkorú, 414.744 (90,5 %) felnőttkorú volt. A férfiak átlagos aránya a fiatalkorúaknál némileg eltért, az előbbieknél 93,6 % (40.932 fő), az utóbbiaknál 91,0 % (377.224 fő) volt.

Az előzőekben felsorolt erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt 65.623 főt ítélték el, ez 14,3 %-os arány. Ettől az átlagtól a fiatalkorúaknál és a felnőttkorúaknál, illetőleg a férfiaknál és a nőknél természetesen eltérő értékeket kapunk. A vizsgált szempontból jelentőséggel bíró férfiaknál az átlagos arány 14,2 % volt, ami

meglepő módon alacsonyabb mint a nőknél (15,2 %), vagy a fiatalkorú fiúknál (18,7 %). A férfiaknál és a nőknél megfigyelhető, valamint a felnőttkorúaknál és a fiatalkorúaknál mért különbség elsősorban a közlekedési bűncselekmények elkövetése miatt elítélt felnőttkorú férfiak magasabb arányának következménye.

Az 1991 és 1996 közötti időszakban jogerősen elítélt fiatalkorú és felnőttkorú férfiak fontosabb adatait a büntetőjogi szabályozás eltérései miatt általában elkülönítve szokták elemezni. Bizonyos esetekben azonban célszerűnek látszik a párhuzamos, a korstruktúra vizsgálatnál pedig az összevont elemzés.

A bűnözés szerkezete

Mint azt már az előzőekben jeleztük, az erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt elítélt férfiak száma a megfigyelt időszak során jelentősen emelkedett. Az emelkedés nem valamennyi bűncselekmény körében következett be, és bár a tendencia általános, nyilvánvaló, hogy azt elsősorban a leggyakoribb bűncselekmények számának változása befolyásolta. Az elítéltek - elkövetett bűncselekmények szerinti - megoszlását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az elítéltek döntő többségét három bűncselekmény elkövetői alkotják. Ezek a következők:

1. Garázdaság	36,75 %
2. Súlyos testi sértés	36,69 %
3. Rablás	12,52 %

A fiatalkori és a felnőttkori bűnözés ismert szerkezeti különbségeiből adódik, hogy az arányok bizonyos mértékig eltérnek.

Garázdaság:

Fiatalkorúaknál	39,08 %
Felnőttkorúaknál	36,40 %

Súlyos testi sértés esetében már lényegesebb a különbség:

Fiatalkorúak	21,50 %
Felnőttkorúak	38,93 %

Rablás:

Fiatalkorúak	29,68 %
Felnőttkorúak	9,99 %

A fiatalkorúak magas aránya jelzi, hogy a rablás erősen korszpecifikus jelenség. Az életkor vizsgálatnál ezért áttekintettük az erőszakos bűncselekmények miatt elítéltek kormegoszlását oly módon, hogy az elítéltek teljes körét összevontuk. Az egyéb ismérveknél erre azért nem volt módunk, mert az adatgyűjtés kérdőíve - éppen az életkori sajátosságokra figyelemmel - a demográfiai, társadalmi ismérveket eltérő kérdésekkel és válaszadási lehetőséggel igyekszik tisztázni.

Az elítéltek életkora

Az elítéltek kor szerinti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy az erőszakos bűncselekmények elkövetőinek kormegoszlása nemcsak a teljes népességtől vagy a büntetőjogilag vétőképes korú népesség megoszlásától, hanem az elítéltek teljes körére számított eloszlástól is különbözik. A korszpecifikus mutatók számításától - mint ezt már a bevezetésben jeleztük - el kellett tekintenünk.

Az életkor szerinti megoszlást vizsgálva megállapíthatjuk, hogy - az előzetes feltételezéseknek megfelelően - az erőszakos bűncselekmények elkövetői között a fiatalabb évjáratba tartozók aránya magasabb, az idősebb korosztályokéba tartozóké azonban nem alacsonyabb, mint az elítéltek között általában. Ezt már az összehasonlító adatoknál is tapasztaltuk, azt látva, hogy az erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek 12,87 %-a volt fiatalkorú és 7,40 %-a 50 évesnél idősebb, míg az egyéb bűncselekmények elkövetőinél ezek az arányok: 9,28 %, illetőleg 5,61 %. A fiatalkorúak aránya természetesen önmagában még nem lenne eléggé meggyőző adat, de az elítéltek teljes körére

vonatkozó számítások egyértelműen bizonyítják a fiatalabb évjáratba tartozók dominanciáját. Meg kell azonban jegyezni, hogy az erőszakos bűncselekmények sem képeznek az életkor tekintetében homogén sokaságot, mert az egyes bűncselekmények elítélteinek kormegoszlása jelentős eltéréseket mutat. Az arányok érzékeltetése céljából közöljük a 25 évesnél fiatalabb és az 50 évnél idősebb elítéltek százalékos arányát, bűncselekmények szerint:

A bűncselekmény	A 25 év alattiak	Az 50 éves és idősebbek
	aránya az elítéltek százalékában	
Emberölés	28,82	16,25
Súlyos testi sértés	35,03	11,12
Erőszakos közöszülés	50,57	3,82
Szemérem elleni erőszak	38,51	9,91
Természet elleni erőszakos fajtalanóság	65,33	3,63
Országzság	51,28	4,41
Rablás	69,17	0,97

Az arányokból egyértelműen kitűnik, hogy a rablás kifejezetten korszpecifikus bűncselekmény. (Hasonló jelenség a jogerősen elítélt nőknél is megfigyelhető volt.)

A fiatal korosztályok arányát tekintve a rablást az erőszakos nemi bűncselekmények követik, e tekintetben külön figyelmet érdemel a természet elleni erőszakos fajtalanóságnál kimutatható eloszlás. Ez nagy valószínűséggel az e korcsoportba tartozók személyiségzavarával, szexuális és társadalmi problémáik együttes előfordulásával magyarázható. Az erőszakos közöszülés és a szemérem elleni erőszak elítélteinek kormegoszlásánál kimutatható arányeltérés feltételezhetően a késztetéshez kapcsolódó biológiai képességek különbözőségének a következménye. Az emberölés elkövetőinek kormegoszlása viszonylag a legkiegyenlítettebb, és arra utal, hogy akár a konfliktushelyzetek ilyen megoldása, akár az egyéb elkövetéshez vezető motívációk gyakorisága az érettebb korhoz kötődik.

Családi állapot

A társadalomtudományi kutatások tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a deviáns magatartást tanúsítók között a rendezetlennek tekintett családi helyzetűek aránya magasabb, mint a népességen belül általában. Ez még akkor sem érdektelen, ha tudjuk, hogy a hagyományos értelemben vett házasságok társadalmi szerepe visszaszorulni látszik. Természetes, hogy a deviáns magatartások közül a legsúlyosabbnak tekintett, és talán az egyik leggyakoribb forma - a bűnözés - esetén e jelenség vizsgálata különös figyelmet érdemel, és fokozottan így van ez az erőszakos bűncselekmények elkövetői esetében.

A családi állapot, illetőleg a családi helyzet vizsgálatára a bírósági statisztikában a fiatalok és a felnőtt elítélteknél eltérő kategóriákat alkalmaznak. Ez nyilvánvaló összefüggésben áll az életkori tényezőkkel. A fiataloknál a vizsgált kategóriák annak tisztázását kívánják elősegíteni, hogy az elítélt szülői háztartásban élt-e vagy sem. A megfigyelt időszakban a fiatalok elítéltek 60,33 %-a élt mindkét szülő közös háztartásában. (Az erőszakos bűncselekmények elkövetőinek 63,00 %-a, az egyéb bűncselekmények miatt elítélteknek 59,71 %-a.) Ez némiképp ellentétben állni látszik a feltételezésekkel. Hasonló módon kedvezőbb a helyzet az átlagosnál a csak egyik szülő háztartásában, illetőleg a szülői háztartáson kívül élők arányát tekintve is. Ebből arra a következtetésre lehet jutni, hogy a családi nevelés szerepe nem feltétlenül a beilleszkedést segítő hatásban nyilvánul meg. Közismert, hogy vannak kifejezetten bűnöző életmódot folytató családok, ahol a büntetőjogi normaszegés elfogadott és hagyományos viselkedésnek számít. Nyilvánvaló, hogy ezekben a családokban a gyermek(ek) már egészen korai életkorban, mintegy természetes magatartásként ismeri(k) meg a büntetőjogi normaszegést. Vonatkozik ez elsősorban a hagyományos, vagyon elleni bűnözésre, de természetesen az italozó, garázda életmódra is. Meg kell még jegyezni, a kriminálstatisztika adatai azt bizonyítják, hogy a családi környezet, a családi állapot jelentősége a férfiaknál és a

nőknél különböző. Ezt a feltételezést alátámasztani látszanak azok a kriminálstatisztikai adatok, melyek szerint az elítélt nőknél a rendezetlen családi helyzetűek aránya magasabb, mint a férfiaknál.

Az arányokat bűncselekmények szerint vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a szülői háztartáson kívül élők aránya különösen magas a természet elleni erőszakos fajtalanságnál (28,75 %), az emberölésnél (26,09 %), az erős felindulásban elkövetett emberölésnél (25,00 %), valamint a rablásnál (18,00 %). A természet elleni erőszakos fajtalanságnál megfigyelt arány nyilvánvalóan az életkornál már említett tényezőkkel magyarázható. Az arányok egyébként arra is utalnak, hogy még egyes kategóriákat kis esetszámuk miatt figyelmen kívül hagyva is megállapítható összefüggés a családi környezet és a büntetőjogi normaszegés gyakorisága, illetőleg súlyossága között.

A felnőttkorú elítéltek között a nőtlenek aránya volt a legmagasabb, ami nyilvánvaló összefüggésben áll az életkor szerinti megoszlással, az erőszakos cselekmények korspecifikus jellegével. A már hivatkozott tényezők szerepét bizonyítja, hogy a nőtlenek aránya a legmagasabb értékeket a következő bűncselekményeknél mutatta (százalékban):

Természet elleni erőszakos fajtalanság	74,40
Rablás	70,45
Erőszakos közösülés	55,67
Garázdaság	51,59

A házas családi állapotúak aránya azoknál a cselekményeknél volt a legmagasabb, amelyek döntő mértékben érzelmi, indulati motivációjúak: erős felindulásban elkövetett emberölés (47,06 %), hivatalos személy elleni erőszak (42,40 %).

Az iskolai végzettség

A kriminológiai és kriminálstatisztikai kutatások tapasztalatait összefoglalva, leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy az iskolai végzettség és a bűnözési gyakoriság fordítottan

arányos. Gyakorisági mutatók számításától ebben a tanulmányban a korábban már közölt okokból el kell tekintenünk. A teljes népességhez történő viszonyítást azonban az elítéltek iskolai végzettség szerinti megoszlása lehetővé teszi.

A fiatalok elítéltek adatait vizsgálva megállapítható, hogy a végzettség szerinti megoszlásban az erőszakos bűncselekményeket elkövetők és az elítéltek teljes köre között számottevő különbség nincs. Ez arra utal, hogy az iskolai végzettség jelentősége a büntetőjogi normák általános elfogadásával vagy elutasításával szorosabb kapcsolatban áll, mint a bűnözés különböző formáival.

Az erőszakos bűncselekmények miatt elítéltek között 52 fő írástudatlan volt, ez valamivel kevesebb, mint az erőszakos bűncselekmények miatt elítéltek 1 %-a. A hasonló korú népességhez viszonyítva azonban mindenképpen elgondolkasztó, hogy csupán az elítéltek 2/3-a végezte el a nyolc általánost, és e tekintetben az erőszakos bűncselekményt elkövetők, és az elítéltek egyéb kategóriái között számottevő különbség nincs. Mint ismeretes, a hasonló korú népességben belül a nyolc általánost végzettek aránya ennél sokkal magasabb. Megállapítható az adatokból az is, hogy az átlagosnál kedvezőtlenebb az elítéltek iskolai végzettsége a rablás elkövetőinél, ahol a nyolc általánost végzettek aránya nem éri el az 50 %-ot. (Hasonló jelenség egyébként a lányoknál is megfigyelhető volt.)

A felnőttkorú elítéltek iskolai végzettség szerinti megoszlása ugyancsak különbözik a hasonló korú népességétől. Az erőszakos bűncselekmény miatt elítéltek közül 957 fő (1,85 %) írástudatlan, míg a felsőfokú képzettségűek vagy ilyen intézmény bizonyos osztály-számát elvégzettek száma 635 fő (1,22 %) volt. A jelentősebb számban elkövetett bűncselekmények tettesei közül itt is utalni kell a rablásra, ahol az elkövetők 3,05 %-a írástudatlan volt. Hasonlóan magas arányok megfigyelhetők az életveszélyt, halált okozó testi sértésnél (3,50 %). Megfigyelhetők voltak ennél magasabb arányok is, a kis esetszám miatt azonban ezekből az adatokból különösebb következtetés nem vonható le.

Az elítéltek előélete

Az erőszakos büntett miatt elítéltek teljes körére vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a fiatalok közül átlagosan minden ötödik, a felnőttek közül csaknem minden második (44,63 %) volt már büntetve. A megfigyelt időszakban a fiatalok elítéltek között a büntetett előéletűek átlagos aránya 19,28 % volt. Nem állapítható meg lényeges különbség az erőszakos bűncselekmények elkövetői (20,01 %), és az egyéb bűncselekmények miatt elítéltek (19,11 %) között. Az egyes bűncselekménykategóriákat vizsgálva azonban már lényeges eltérés mutatható ki. A legmagasabb volt az arány a természet elleni erőszakos fajtalanság esetében (41,25 %), ami még akkor is feltűnően magas, ha az elítéltek száma viszonylag nem jelentős (80 fő). A jelentősebb számban elkövetett bűncselekmények közül a büntetett előéletűek aránya a súlyos testi sértésnél az átlaggal csaknem megegyező (19,68 %), annál lényegesen magasabb az életveszélyt, halált okozó testi sértésnél (24,39 %), meglepő módon, de alacsonyabb a garázdaságnál (14,14 %). A hivatalos személy elleni erőszaknál mért 32,29 % figyelemre méltó ugyan, de az elítéltek száma nem éri el a százat, ezért az adatok értéke korlátozott. A felnőtteknél még inkább kidomborodik az életmód és az előélet kapcsolata. A büntetett előéletűek aránya a legmagasabb volt:

Rablás	69,29 %
Természet elleni erőszakos fajtalanság	66,67 %
Erőszakos közöszlés	62,40 %

A rablás miatt elítéltek adatai, demográfiai, társadalmi jellemzői azt bizonyítják, hogy e bűncselekménykategória különös figyelmet érdemel. Az e kategóriába tartozó elítéltek ugyanis érzékelhetően két alapvető értéket nem tisztelnek, az egyik a tulajdonhoz fűződő, a másik a személyiségi jog. A rablás miatt elítéltek személyi társadalomra veszélyességét és következetesen bűnöző életmódját jól bizonyítja, hogy közöttük a különös visszaesők aránya 16,04 %, a többszörös visszaesők

26,42 %. Az összehasonlítás kedvéért közöljük, hogy az erőszakos bűncselekmények miatt elítélt férfiak teljes körére számítva a különös visszaesők aránya 4,18 %, a többszörös visszaesőké 11,27 %.

Az alkoholfogyasztás

Az erőszakos bűncselekmények elkövetésénél általános társadalmi feltételezés szerint jelentős szerepe van az alkoholfogyasztásnak. A kérdés vizsgálatánál azonban szükséges hangsúlyozni, hogy mind a szakmai ismeretek, mind az általános tapasztalat arra utal, hogy ez a kapcsolat nem csak az elkövetők, hanem a sértettek oldalán is fennáll. Egyes kriminológiai vizsgálatok tapasztalatai megerősítik azt a feltételezést, hogy az erőszakos bűncselekmények sértettjei között az alkoholos állapotban lévők, vagy alkoholista, esetleg italozó életmódot folytatók aránya esetenként (területenként és időszakonként) elérheti, sőt meg is haladhatja az elkövetői oldalon mért arányokat. Jelen vizsgálatunkban azonban a sértetti oldal adatait nem elemeztük, mert a bírósági statisztika hagyományos rendszerében a sértettekre vonatkozó adatok nem szerepelnek.

Az alkoholfogyasztással összefüggésbe hozható bűncselekmények arányát a felnőttkorúaknál és a fiataloknál külön-külön vizsgáltuk. Ennek okai azonban nyilvánvalóvá válnak, ha rámutatunk bűnözési szerkezetük különbségeire, melynek legjelentősebb eltérése a közlekedési bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek arányában mutatható ki.

A fiatalok elítélteknél 13,0 %-ban volt összefüggésbe hozható a bűncselekmény elkövetése alkoholfogyasztással. Ez átlagérték, mely a teljes elítéltek körre vonatkozik. Ezen belül a vizsgált erőszakos bűncselekményeknél az arány 27,4 %, míg az egyéb bűncselekményeknél 9,6 % volt. Ha az egyéb bűncselekmények körét tovább bontjuk, akkor azt látjuk, hogy a közlekedési bűncselekményeknél az arány 53,1 %, melyből az ittas járművezetés alapeseténél értékszerűen 100 %-os arányt adó elítéltek körét levonva az egyéb közlekedési bűncselekményeknél 12,9 %-os arányt kapunk. Az összes egyéb,

tehát nem erőszakos és nem közlekedési bűncselekményeknél az alkoholfogyasztással összefüggő arány 6,2 % volt, amiből az állapítható meg, hogy a fiatalok bűnözésében az alkoholfogyasztásnak még túlzott jelentősége nincs, illetőleg amennyi jelentősége van, az az erőszakos bűncselekményeknél jelentkezik.

A felnőttkori bűnözést vizsgálva az alkoholfogyasztás átlagos aránya 39,1 %, tehát mintegy háromszorosa a fiataloknál mért aránynak. Az eltérés csak részben magyarázható a közlekedési bűncselekmények magasabb arányával. Az erőszakos bűncselekményeknél ugyanis a fiataloknál mért értéknél lényegesen magasabb arányt: 47,4 %-os értéket figyelhettünk meg. Az egyéb bűncselekményeknél ugyancsak mintegy négyszeres arány tapasztalható: 37,8 %. Itt elsősorban a közlekedési bűncselekmények dominanciája érvényesül, az ittas járművezetés szükségszerűen 100 %-os aránya és magas relatív gyakorisága mellett az egyéb közlekedési bűncselekmények miatt elítélt felnőttek közül is átlagosan minden ötödik személy (19,8 %) cselekménye volt összefüggésbe hozható alkoholfogyasztással. Az alkoholos arány a fennmaradó egyéb, tehát nem közlekedési és nem erőszakos bűncselekmények esetében is mintegy kétszerese (11,7 %) a fiataloknál mért értéknek.

Az egyes erőszakos bűncselekményeket vizsgálva elsősorban a jelentősebb számú cselekményt szükséges figyelembe venni, hiszen néhány kategóriában a fiatalok elítéltek száma olyan alacsony, hogy megfelelő összehasonlításra nem ad elegendő alapot. Az alkoholfogyasztással összefüggésbe hozható cselekmények aránya a befejezett emberöléseknél fiatalok esetében 46,4 %, felnőttekénél 69,8 % volt. Ez az érzelmi, indulati motivációjú konfliktuscselekmények magas arányát valószínűsíti. Ezt látszik megerősíteni az is, hogy az emberölés kísérlete esetén az arányok ugyancsak viszonylag magasak:

- fiatalok	38,7 %
- felnőttek	69,3 %

Az erős felindulásban elkövetett emberöléseknél a felnőttkorúak esetében 62,8 %-ot mértünk, a fiatalokéknál az összesen négy elítéltekből egy esetében, ami statisztikailag nem releváns. Az életveszélyt (halált) okozó testi sértéseknél az arányok:

- fiatalok	50,6 %
- felnőttok	71,8 %

Az erőszakos közömbösekéknél a fiatalokéknál 30,8, a felnőttokéknál 48,4 %-ot mérhetünk. Rendkívül nagy a különbség a szemérem elleni erőszak és a természet elleni erőszakos fajtalanság esetében, ahol a fiatalokéknál sem elhanyagolható az elítéltek száma. A szemérem elleni erőszaknál az arány:

- fiatalok	9,0 %
- felnőttok	36,1 %

Még nagyobb a különbség a természet elleni erőszakos fajtalanságnál:

- fiatalok	1,2 %
- felnőttok	20,2 %

Az adatok alapján nem adható magyarázat arra, hogy az eltérés oka az e téren ténylegesen fennálló különbség, vagy az ok az ismertté válás eltérő arányaiban keresendő.

A hivatalos személy elleni erőszak és a garázdaság miatt elítélt fiatalok között átlagosan minden harmadik elítélt cselekménye függött össze alkoholfogyasztással, míg a felnőtteknél valamivel 50 % fölötti arányt mérhetünk. Lényeges a különbség a rablásnál, ahol a fiatalokéknál mért arány 19,5 %, a felnőttekéknél 40,6 % volt. Ez annál is inkább figyelemre méltó, mert a megfigyelt időszakban a rablás miatt elítéltek 30,5 %-a volt fiatalok.

A jogkövetkezmények

Az erőszakos bűncselekmények és elkövetők fokozott társadalomra veszélyessége tükröződik a jogkövetkezményekben is. A magyar bírói gyakorlatban az utóbbi másfél évtizedben mindinkább teret nyert az ún. differenciált ítélkezésre való törekvés. Ez elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a bíróságok a büntetési nemek, illetőleg intézkedések minél szélesebb skáláját igyekeztek alkalmazni, és ez többek között a végrehajtandó szabadságvesztés arányának csökkenését eredményezte. Ezzel egyidőben mind gyakoribb lett az elsősorban a próbárobcsátást jelentő önállóan alkalmazott mellékbüntetés, intézkedés.

Az erőszakos bűncselekmények és elkövetők társadalomra veszélyességét jól tükrözik az alkalmazott jogkövetkezmények arányai. Ezekből megállapítható, hogy a fiatalok elítéltek közül átlagosan minden tizediket ítelték végrehajtandó szabadságvesztésre. Az erőszakos bűncselekmények és az egyéb bűncselekmények miatt elítéltek között azonban e téren lényeges különbség van. Az előbbieknél ugyanis a végrehajtandó szabadságvesztés aránya 22,53 %, az utóbbiaknál 7,84 %. Bűncselekményenként vizsgálva a legmagasabb arány természetesen az élet elleni bűncselekményeknél figyelhető meg: emberölés (97,10 %), emberölés kísérlete (77,42 %). Ezt követi az erőszakos közömbösítés (62,05 %), majd a rablás (53,26 %). Kiegészítésként jegyezzük meg, hogy az önállóan alkalmazott mellékbüntetések, intézkedések aránya az erőszakos bűncselekmények elkövetőinél nem érte el az 50 %-ot, míg e jogkövetkezmény relatív gyakorisága az egyéb bűncselekmények miatt elítélteknél 69,82 % volt.

A felnőttekéknél ugyancsak lényeges különbség figyelhető meg. A végrehajtandó szabadságvesztés átlagos alkalmazási aránya 15,63 %, ezen belül az erőszakos bűncselekményekéknél 26,22 %, az egyéb cselekményekéknél 13,94 %. Egyes bűncselekmények szerint vizsgálva itt már a fiatalokéktól eltérő arányokat kapunk, ami arra utal, hogy a bíróságok fokozottan figyelembe vették a cselekmény

társadalomra veszélyessége mellett a személyi társadalomra veszélyességét is. A legmagasabb arányok a következők voltak:

Emberölés	96,61 %
Rablás	92,90 %
Erőszakos közösülés	90,05 %
Természet elleni erőszakos fajtalanság	86,31 %

Lényeges különbség figyelhető meg a pénzfőbüntetésnél is. Átlagosan minden második, közbíró eljárásban elítélt felnőttkorú férfival szemben alkalmaztak a bíróságok pénzfőbüntetést, az arányok az erőszakos bűncselekményeknél: 27,80 %, az egyéb cselekményeknél: 53,74 %. Az erőszakos bűncselekmények körén belül a legmagasabb arány a garázdaságnál volt kimutatható (43,07 %), ezt követően a súlyos testi sértésnél (28,89 %). Az önállóan alkalmazott mellékbüntetés, intézkedés átlagos aránya az erőszakos bűncselekmények körében 20,84 %. Ennél magasabb érték volt a garázdaságnál (28,18 %), valamint a súlyos testi sértésnél (26,17 %).

Összefoglalás, következtetések

A vizsgált időszak adatai alapján megállapítható, hogy az erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek száma 1991-1996 között emelkedett. A bűnözés szerkezetének vizsgálata azt mutatja, hogy az erőszakos bűncselekmények körén belül is megfigyelhetők tipikusan korspecifikus cselekmények, bár az elítéltek döntő többségét mindössze három bűncselekmény elkövetői alkotják. Egyes bűncselekmények korspecifikus jellegét az elítéltek cselekmények szerinti kormegoszlása egyértelműen bizonyítja. A családi állapot, illetve a családi helyzet vizsgálata arra utal, hogy - különösen egyes bűncselekményeknél - e demográfiai ismérv és az életmód között szoros kapcsolat figyelhető meg. Kriminálmorfológiai szempontból itt is egyértelmű különbségek mutathatók ki, bár ebben a kormegoszlásnak is szerepe van. Az iskolai végzettség és a kriminalitás közötti, már ismert kapcsolatot a megfigyelt időszak

adatai is igazolják, megerősítve a korábbi vizsgálatok tapasztalatait. Hasonló módon egyértelmű összefüggés figyelhető meg az előélet és a kriminalitás között is. Ebből a szempontból különös figyelmet érdemel a rablás, a természet elleni erőszakos fajtalanság és az erőszakos közösülés. E bűncselekmények elkövetői még más elítélt kategóriákhoz viszonyítva is kedvezőtlen demográfiai, társadalmi jellemzőkkel rendelkeznek.

Az elítéltek adatait vizsgálva nem kerülhető meg a válasz keresése arra a kérdésre, hogy a jelenleg is tartó társadalmi átalakulás milyen hatással lesz a bűnözésre. A bűnözés elmúlt másfél évtizedben megfigyelt mennyiségi növekedése és szerkezeti átalakulása nyilvánvalóan több tényezőre vezethető vissza. Demográfiai, társadalmi ismérvek szerint vizsgálva a kérdést, alaposan feltételezhető, hogy szerepe van a családi nevelés társadalmi beilleszkedést segítő hatásának, a hagyományos családmodell társadalmi szerepében bekövetkező változásnak, a társadalmi rétegek és csoportok anyagi helyzetében és társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyzetében beállott változásnak, és az iskolai nevelés hiányosságainak is. Mindezek alapján feltételezhető, hogy azok a folyamatok, amelyek jelenlegi ismereteink szerint a nem kívánt irányba történő változásokat eredményezik, a bűnözés növekedését elősegítő tényezőnek tekintendők. Ma még nem állapítható meg egyértelműen, hogy a házasság hagyományos formáinak az együttélés újabb, szabadabb társas kapcsolaton alapuló formájával történő fokozatos felváltása, vagy legalábbis az együttélési formák arányainak megváltozása milyen következményekkel jár. Nem látható előre, hogy az új együttélési formák képesek lesznek-e betölteni azoknak a tradicionális családmodelleknek a szerepét, amelyeket - legalábbis bizonyos mértékig - fokozatosan felváltanak. További vizsgálatok szükségesek annak tisztázására, hogy az élet elleni cselekmények bizonyos hányadának közismerten a családi konfliktusokhoz kötődő esetei az új együttélési formák terjedésével gyakoribbá vagy ritkábbá válnak.

Az iskolai végzettség és a bűnözési gyakoriság közötti közismert összefüggés kérdései különös jelentőséget kapnak az

iskolai oktatás rendszerének már hosszú ideje tartó és minden jel szerint még befejezettnek nem tekinthető átalakítása következtében. Az azonos szintű iskolatípusok közötti színvonalbeli különbség és a különböző társadalmi rétegek vagy csoportok lehetőségeiben e téren fennálló eltérések azzal a következménnyel járhatnak, hogy az egyébként is magasabb kriminalitási gyakoriságú társadalmi rétegekből származó gyermekek a beilleszkedést segíteni kevésbé képes iskolákba járnak, míg az előnyösebb helyzetű és általában alacsonyabb kriminalitási gyakoriságú csoportok gyermekei magasabb színvonalú oktatást kapnak, a beilleszkedést jobban segítő iskolák tanulói lehetnek. Ez fokozza a társadalmi rétegek között más szempontból egyébként is meglévő különbségeket. A továbbtanulási lehetőségekben ennek eredményeként bekövetkező különbségek negatív társadalmi hatása ugyancsak figyelmet érdemel. Feltételezhető, hogy a jelenlegi folyamatok fennmaradása vagy a polarizálódás további erősödése - számos egyéb negatív hatás mellett - a bűnözés jelenlegi intenzitásának fennmaradását vagy fokozódását eredményezi. Ez vonatkozik az erőszakos bűncselekmények elkövetésére is, ezért ismételtelen fel kell hívnunk a figyelmet a népesedési jelenségek társadalmi hatásaira.

Dr. Domokos Andrea (doktorandusz, Rendőrtiszti Főiskola):

ELMÉLETEK AZ ERŐSZAKRÓL

Az utóbbi években bekövetkezett jelentős változások ellenére is elmondhatjuk, hogy az erőszakos bűnözés Magyarországon még mindig inkább minőségi, mint mennyiségi probléma. Az erőszakos bűncselekmények számának növekedése is aggodalomra adhat okot, az igazán riasztó jelenség azonban mégis az erőszakos bűnözés területén bekövetkezett minőségi változás.

Új bűncselekménytípusok jelentek meg, ma már hazánkban sem ismeretlen fogalom a bérgyilkosság, a leszámolás, a védelmi zsarolás, a szervezett bűnözés terrorcselekményei. Másrészt az ún. klasszikus erőszakos bűncselekmények (pl. a rablás) esetében is durvul az elkövetési mód.

Néhány évvel ezelőtt, amikor amerikai írásokban olvastunk a "hidegvérrel" és rendkívüli brutalitással gyilkoló bűnözőkről, azt hittük, minket elkerül az erőszaknak ez a hulláma. Ma már tudjuk, hogy hiábavaló volt a reménykedés. Az egyik első sokkoló hatású eset az volt, amikor fiatalok betörték egy vállalat telephelyére és az idős éjjeliőrt halálra kínozták. A vagyoni elleni cselekményüket végrehajthatták volna, hiszen lekötözték, ártalmatlanná tették az idős embert, aki így nem tudta akadályozni őket. A fiatalok viszont nem elégedtek meg ennyivel, válogatott kínzásoknak vetették alá, végül még egy brikettet is lenyomtak a torkán, ami aztán a halálát előidézte. Az éjjeliőr szenvedésének és halálának értelmetlensége sokakban keltett félelmet. Azóta egyre több ilyen esetről lehet hallani és a fiatakorú, esetleg gyermekkorú elkövetők agresszivitása, indulataik kirobbanása riasztó.

Az erőszakos bűncselekményeket a kriminológia ma két tipikus csoportba sorolja, egyrészt konfliktusos, másrészt az